

Politični obzornik

Obris hrvatskega političnega življenja

Bolj kot leta 1920. postaja danes jasno, da s politiko mimo Zagreba ne škodimo samo Hrvatom, nego predvsem sebi, kajti prej ko bodo vistosmerjeni Hrvatje, bomo pogaženi mi. Zato ne more biti vseeno, kje in kako so organizirani Hrvatje in zgrešeno bi bilo, smatrati politično orientacijo Hrvatov za nekaj, kar je čisto zasebna stvar soseda, ki si pač na svoj način ureja svoje razmere in svoje življenje. Hrvatsko kmečko gibanje nas tiče in nas mora zanimati v največji meri, ker stojimo s hrvatskim narodom skupno na prvih, najbolj izpostavljenih linijah. Danes, ko je večina Hrvatov organizirana v hrvatskem ljudskem gibanju, si moramo biti na jasnem, kaj pomeni to gibanje za ves hrvatski narod.

Čeprav na meji, smo Slovenci tako trdno zasidrani v ekonomskem, kulturnem in političnem okviru zapadne Evrope, da so nam zgornještajerski kmetje in tirolske narodne noše bliže kot hrvatski kmet; kadar govorimo o Hrvatih, mislimo po navadi na Zagreb in na malomeščansko sredino, ki daje temu hrvatskemu vele mestu svoj usodepolni ton. Pri tem se prav nič ne zavedamo, da obstoji globok in širok prepad, globlji, kot bi človek sploh slutiti mogel, med hrvatskim mestom in hrvatsko vasjo. Dočim živita slovenska vas in slovensko mesto v območju zapadne Evrope (od katere pa na pr. kmet na Pohorju ali Kozjaku nad Dravo nima nič, ko vendar svoj živ dan preživi v dimnici), ter obstoji nekaka harmonija v kulturni orientaciji, živi hrvatsko mesto (Zagreb) bolj na zapadnoevropski način kot Ljubljana, a hrvatska vas skoraj izključno v območju arhaične, domače avtohtone kulture, ki je med Slovenci ohranjena v najbolj otipljivi obliki edinole v takih krajih, ki so daleč od prometnih žil in velikih mest. Če se to imenuje „balkanstvo“ — potem so Hrvatje Balkanci v polnem pomenu besede.

Na hrvatskem teritoriju je skoraj neprestano obstajalo nasprotje med kulturno in politično orientacijo vladajočih slojev in orientacijo širokih narodnih množic. Oboževanje slovitega „zapadnoevropskega vzorca“, v katerega so se do blaznosti zaljubili meščanski sloji, vsebuje eventualno željo meščanstva, da bi koristilo ljudstvu; vendar je plodove te civilizacije uživalo samo. Napredek te civilizacije po hrvatskih mestih je popolnoma oddvojil mestno življenje od kmeta.

Vzrok, da je hrvatsko ljudstvo tako enodušno in v celoti sprejelo in prisvojilo idejo kmečkega gibanja, je v sociološki strukturi hrvatskega kmečkega stanu, ki se v tem pogledu bistveno razlikuje od slovenskega.

Ko so se v 6. stoletju naselili Hrvatje v svoji novi domovini, je bil njihov družbeni red osnovan na gentilnem sistemu — na plemensko-rodovni organizaciji, kakršno nahajamo pri vseh narodih v njihovi najstarejši zgodovini. Vsi členi teh plemen, bratstev ali rodov so bili svobodni in enakopravni. Svoje župane (plemenske poglavarje) so volili, navadno je bil to najstarejši člen.

Iz teh rodovnih organizacij sta se razvila pri Hrvatih dva osnovna originalna družbena sistema: zadružni in plemenski. Zadružni sistem je zasnovan na kooperaciji vseh članov iz namena, da povsem enako, ekonomsko, politično in moralno zaščitijo vse člane organizacije. Zato je ta sistem sistem ekonomske in politične demokracije. Ta sistem nudi maksimum varnosti svojim članom in zato oblikuje taka družbena ureditev uravnovešene osebnosti, vzgaja smisel za družbeno pravico, smisel dela in sodelovanja za splošno dobrobit, razvija humano občutje in težnjo po miroljubnih razmerjih do drugih družbenih skupin iste vrednosti. Plemenski družbeni sistem pa je zgrajen na egocentrični osnovi,

V takšnem ustroju tekmujejo posamezniki v borbi za koristi svojih osebnih namenov, pogosto brez ozira na dobrobit skupnosti.

V taki družbi sta imetek in oblast neenako razdeljena, pa tudi morala in družbeni ugled sta pri različnih članih in skupinah te družbe različna. V tem sistemu je otežkočeno korporativno delo v interesu skupnosti. Te okolnosti so bile vzrok mnogih uporov proti vodilnim rodovom in organizacijam, kar pojasnjuje mnogo pojavov iz najstarejše politične zgodovine Hrvatov. (Zlasti velja to za dalmatinsko Hrvatsko). Poleg teh dveh glavnih avtohtonih kulturnih sistemov najdemo še ostanke romaniziranih balkanskih pastirjev — Vlahov. Poglavitna karakteristika vlaških nomadskih pastirjev je ukoreninjeni individualizem.

Hrvatje so navzlic temu, da so sprejeli krščanstvo in islam, da so bili torišče zapadnoevropskega in islamskega favdnega družabnega ustroja, obdržali vse do danes veliko teh posebnosti svoje izvirne, avtohtone kulture, čeprav je res, da ta kultura spet ni tako enotna, ker so vendar prišli na teritorij, na katerem so se križali mnogovrstni kulturni vplivi. Kajti za ves razvoj Hrvatov je ostalo usodopolno, da je hrvatski teritorij obmejno ozemlje, stikališče rimskih, germanskih, bizantinskih in slovanskih vplivov.

V teku zgodovinskega razvoja se je izoblikovala v mejah prvotne rodovne skupnosti ožja edinica, „velika družina“. Ta in ne več rod (gens) predstavlja ekonomsko enoto, ki proizvaja edino za svoje potrebe, ter je vse imetje skupna lastnina. To veliko družino, ki temelji na skupnem proizvajanju in kolektivni lastnini, predstavlja na Hrvatskem z ad r u g a.

Osvobojenje kmečkega stanu l. 1848. ni priznalo za lastnika zemlje posameznih kmetov, pač pa zadruge, ki so se ohranile ves čas fevdalizma. Zadruge so bile obvezane, dajati fevdalnemu gospodu del svojega pridelka, davek v denarju in delavce za tlako. Zato so z odpravo tlake postale lastnice zemljišča, ne pa kmetje, glavarji družin, kot so danes. Te zadruge so bile gospodarske edinice, ki so proizvajale zgolj za potrebe svojih članov. Njihov obstoj je bil torej mogoč samo v sistemu narvalne produkcije, ki se je ohranil kot preostanek fevdalizma, zgrajenega na vaški agrarno-narvalni produkciji. Z razvojem kapitalističnega gospodarstva je kmet zamenjal samo gospodarja — na mesto fevdalnega gospoda je stopil kapital. To se pravi, kmet je začel proizvajati za trg, za denar. Na mesto narvalnega gospodarstva stopa denarno gospodarstvo.

Ta prehod pomenja obenem konec hišnih zadrug. Zrušil se je namreč stvarni temelj narvalnega gospodarstva: skupna produkcija in kolektivna lastnina zadruga. Možnost pridobivanja denarnih sredstev na tržišču je zamakala slehernega člana zadruga, delati posebej zase, kajti sad tega posebnega dela je postala individualna zadrugarjeva lastnina. Pojavlja se težnja, da gospodari zadrugar sam zase in za svojo družino, da bo uspeh njegove eventualne večje marljivosti edino njegov. Tako se je začela delitev zadrug, ki so razpadle na posamezne kmečke družine.

S tem so se razbila avtarkična kmečka gospodarstva in z njimi je vsaj deloma izgubila avtohtona kmečka kultura svoje materialno ozadje. Po vsem pa se zdi, da je bil ta prehod prenagel ali pa je še prezgodaj, da bi se razvila novemu stanju primerna kultura. Zaradi splošne pauperizacije ljudstva je ni mogla nadomestiti zapadnoevropska civilizacija. Odveč je pa bilo razburjenje hrvatskih nacionalistov, „zapadnoevropcev“ in „tisočletnikov“, ki so očitali strokovnjaku Rudolfu Bičaniću sramotenje dostojanstva kulturnega „zapadnoevropskega“ (v zgoraj omenjenem smislu) hrvatskega naroda, ko je v svoji knjigi „Kako živi ljudstvo“ ugotovil, da skoraj tri četrtine Hrvatov nima postelje.

Zakonodaja je sprva proces razpadanja hišnih zadrug pospeševala, ker je s svojim individualističnim rimskopravnim razumevanjem lastnine podpirala težnjo po razdelitvi kolektivne zadrugne posesti. Tak je bil državljanski zakonik iz leta 1811., za Hrvatsko-Slavonijo uveljavljen po odpravi tlake l. 1852. Taka sta bila tudi zakona iz leta 1874. in 1876. Bilo bi pa zmotno naprtiti tem zakonom vso odgovornost za razpad hišnih zadrug. Saj so bili samo izraz konkretnih ekonomskih procesov in so samo omogočili pravno ureditev tistih družbeno-ekonomskih odnosov, ki so se razvijali pod vplivom nastopajočega kapitalizma. Morebitna drugačna stilizacija pač ne bi mogla preprečiti razdelitve v dobi pritiska agrarne krize. Najlepše se vidi to iz zadružnega zakona iz leta 1889., ki naj bi zaradi nadaljnjo delitev zadrug. Edini uspeh tega zakona so bile tajne delitve brez prijave in brez pravne formulacije novega stanja.

To razpadanje hišnih zadrug se je nadaljevalo do svetovne vojne. L. 1895. je bilo od celotnega števila kmečkih gospodarstev 16'6% zadrugnih, l. 1915. je znašalo število zadrug v Hrvatski in Slavoniji 112.065 hiš s 178.415 družinami s površino 1.222.451 juter zemlje. (Iz podatkov, ki jih imam, ni mogoče ugotoviti odstotnega razmerja za l. 1915., oziroma absolutnega števila za l. 1895.) Iz svetovne vojne in njegove posledice so silile vse vlade, da končno likvidirajo agrarno reformo, to je, da likvidirajo od tedanjega regenta Aleksandra 6. januarja 1919. objavljeno razdelitev veleposestev.

Pred svetovno vojno je imela Hrvatska-Slavonija naslednjo posestno strukturo:

55.886 kmečkih gospodarstev je imelo manj kot eno jutro zemlje.

237.288 kmečkih gospodarstev je imelo 1 do 10 juter (kar znaša 58% vse zemlje).

209 gospodarstev (tu so tudi veleposestva) je imelo 1 milijon juter, kar znaša 25% vse zemlje. Od tega je 100.000 juter last katoliške cerkve, 50.000 juter pa last pravoslavne cerkve.

Tisti, ki so bili zemlje potrebni, so jo dobili „začasno“ v zakup za eno leto, pozneje za štiri s pridržkom, da se po potrebi ta rok še podaljša, dokler zemlja ne bo definitivno izročena posestniku, ki jo obdeluje. Tak zakup je še danes ponekod v veljavi.

Največ se je okoristil z agrarno reformo kajžar. Pred reformo je kajžarska posest predstavljala 10'6% vseh gospodarstev, po reformi 14'9%. Malo kmečko posestvo je dobilo samo 1'8%, ker so po zakonu mogli dobiti zemljo samo tisti kmetovalci, ki so imeli manj kot 5 katastrskih juter.

Relativni prirastek kajžarskih posetev znaša glede na število pred reformo v Hrv.-Slavoniji 60.11% (v Sloveniji celo 77.14%), medtem ko je srednji posestnik porastel samo za 4'29% (v Sloveniji 0'52%). Pri tem je treba vedeti, da je minimalna velikost posestva, na katerem lahko živi majhna družina brez tuje delovne pomoči in da obenem ni potrebno domačim ljudem iskati kruha na tujem posestvu, precenjena za Hrvatsko in Slavonijo povprečno na 5 ha = 8'5 juter). Agrarna reforma je torej povzročila na Hrvatskem silen razvoj premajhnega kmečkega posestva. Posledice tega so jasne in jih ni treba posebej omenjati.

Zmagoslavni nastop kapitalizma, ki se je po odpravi tlake ogromno razvil, je prisilil mase hrvatskega ljudstva, da so prodale svojo zemljo za vsako ceno ter pobegnile v tujino. Najstrašnejše oblike je zavzel ta beg za časa svetovne krize konec stoletja. Preden pa odgovorim na vprašanje, kakšne so bile težnje tedanjega meščanstva, ki je vodilo vse javno življenje, moram razjasniti nekatere

značilnosti, brez katerih ni mogoče razumeti pojavov, izhajajočih neposredno iz nekih danih okoliščin.

Izdajalska vloga bana barona Jelačića je definitivno dokazana. Objavljeni dokumenti ne pripuščajo nobenih dvomov. Na strani dunajske reakcionarne stranke pa ni bil samo hrvatski ban Jelačić (obešanje hrvatskih kmetov za upora l. 1848.), katerega budnice „Ustani, bane, Hrvatska Te zove...“ nacionalno meščanstvo še danes navdušeno pozdravlja, pač pa tudi visoki kler in plemstvo. Ogrnila sta se s plaščem nacionalnosti, da bi o pravem času odprla ventil ljudski nejevolji, in govorila o demokraciji. Prirodno je, da se je ta stranka navduševala za angleški vzorec „zapadne Evrope“, ker se je angleškemu plemstvu nekaj podobnega posrečilo. Demokratske struje meščanstva, ki se je deloma rekrutiralo že z dežele, pa so zahtevale preureditev Hrvatske družbe po francoskem vzoru. Od takrat pa vse do danes se je razvijalo in se še razvija politično in kulturno javno življenje Hrvatov v dveh ostro si nasprotujočih smereh: v avtoritativni in demokratični smeri. Na eni strani kler, ostanki fevdalcev, visoka birokracija, premožno meščanstvo. Na drugi strani demokratske ideologije malomeščanstvo, redki intelektualci, kmetje. O delavskih slojih se še ne more govoriti v tem času.

Pristaši avtoritativne ideologije so se borili samo za kulturnopolitične cilje. Ta privilegirana meščanska manjšina je smatrala sebe za narod ter videla vso veličino narodne borbe v dobro plačanih službah zase in za svoje sinove. Tako malo je bilo v teh krogih razumevanja za interese najširših narodnih slojev, da so o priliki sklepanja ogrsko-hrvatske „nagodbe“ l. 1867. odbili ponudbo finančne avtonomije od strani predstavnika takratne liberalne Madžarske, Deaka, z motivacijo, da ne morejo pred narodom vzeti nase odium dacarja... Predobro so vedeli, kakšne možnosti skriva zanje finančna avtonomija. Plemstvo in bogato meščanstvo se je v svoji koncepciji o ureditvi Hrvatske ločilo: dočim so plemiči oslanjali svojo ideologijo na državnopravne teorije (državna unija z Madžarsko — „unionisti“), se je meščanstvo opiralo na narodnostno načelo („narodnjaki“). Značilno za prve in druge je pomanjkanje slehernega smisla za gospodarske in družbene reforme. Unionistična ideologija je umrla z likvidacijo plemiških pravic, narodnjaška pa se je rešila in se v obliki jugoslovanstva modernizirala. Od svojega postanka sèm je bila omejena na ozek krog izobražencev, ki so si v pomanjkanju narodnih oz. nacionalnih mitov prisvojili kosovski mitos in v pomanjkanju lastnih narodnih junakov Kraljeviča Marka (v resnici to ni bilo pomanjkanje, pač pa nepoznavanje kulture lastnega naroda). Bili so brez zveze s širokimi sloji naroda in je zato njih koncepcija ostala širši hrvatski javnosti tuja. O nosilcih te ideje se je zelo značilno izrazil sam Strossmajer o priliki revizije hrvatsko-ogrške „nagodbe“: „Ko pa sem videl, da je nekaterim več do tega, priti na vlado, kakor do tega, da neprestano zahtevamo najbistvenejše pravice naroda, sem jim pokazal hrbet in odbil sodelovanje pri reviziji sploh.“

Državnopravno stran demokratičnih stremljenj sta izdelala dva najbolj znana hrvatska politika, dr. Ante Starčević in Evgen Kvaternik. Zadnji pa skoraj ne spada več v zgodovino demokratičnega gibanja, zlasti ne, če mu Slovenci ne nameravajo oprostiti njegovega megalomanskega koncepta. Govoril je namreč o hrvatskem narodu „od Soče do Bojane“ in grb te države je vseboval tudi grb „planinskega“ dela, ki si ga je izmislil sam: na pečinah ždi planinski orel. Kolikor je doslej znano, ni vprašal Kvaternik glede teh načrtov nobenega slovenskega politika za mnenje. Sicer pa to ni važno. Bolj je značilno, da se je dal kronati v Plaškem za „Evena I.“

Najzrelejši načrt za organizacijo bodoče Jugoslavije je dal Franc Supilo (umrl l. 1917.) Bolj trmast in načelen Hrvat ko Starčević, samosvoj in neupogljiv,

je izstopil iz Jugoslovenskega Odbora, ker ni videl v njem garancij za pravilno rešitev jugoslovanskega problema. Velik v ljubezni do rodne hrvatske grude, ki ga je slednjič ubila, je mogel biti v tej svoji ljubezni pravičen ne le lastni zemlji, pač pa tudi sosedom. Zamišljal si je federativno urejeno Jugoslavijo, ki bi imela skupno ministrstvo zunanjih zadev, vojske in najvišje prosvetne zadeve urejajoče ministrstvo. Finance bi bile skupne, kolikor bi stali ti skupni navedeni posli. Vse drugo bi bila stvar posameznih dežel. Takih avtonomnih dežel bi bilo petero: Srbija s pripadajočimi ji deželami, Hrvatska z Dalmacijo in Istro, Slovenija z vsemi slovenskimi deželami, Bosna s Hercegovino in Črna gora.

Meščanske stranke so se ob koncu stoletja borile za prevlado Pešte ali Dunaja (zadnji so znani pod imenom „Obzoraši“), inteligenca pa se je izživljala v takoiimenovani sedemletni vojni po smrti Ante Starčevića (1898), ko se je njegov krog razcepil v dva tabora, v „frankovce“, (čista stranka prava) in v Milinovce (ime po nečaku dr. Miletu Starčeviću).

V kakšni meri se je ljudstvo navduševalo za to borbo, pove najbolj jasno številčno razmerje med množicami naroda in onimi redkimi izbranci, katerih davčna moč je presegala 60 zlatih kron. Takih je bilo 29.045 ali 1% vsega naroda. Ti so vedrili in oblačili v hrvatskem saboru do volilne reforme l. 1907.

Narodu, ki je bil daleč nad polovico nepismen, ki je imel na 10 tisoč redko naseljenih prebivalcev 6 ljudskih šol (normalno 30 do 40 šol), temu narodu, ki je že od daleč snemal klobuk z glave pred najzanikrnejšim mestnim škricem in ki tudi za najhujšega opozicionalnega „politika“ ni pomenil več kot človek, ki mora biti hvaležen, če se „fiškal“ zanima zanj, temu narodu je pokazal pot iz politične in ekonomske zagate kmečki sin iz Trebarjevega, dr. Ante Radić. „Kaj ljudje božji? Zakaj iščete svojih idealov v tujini, ko imate doma tako neizčrpane vire lepote in dobrote, z eno besedo — kulture?“ Tako se je glasil njegov klic. Takoj se mu je pridružil 3 leta mlajši brat Štefan Radić, ki je ravno na temelju te hrvatske, kmečke, torej narodne kulture ustvaril organizacijo, katere namen je, oživitvori in ostvarjati hrvatske narodne ideale.

Oba brata, Anton in Štefan, sta zrasla v zadrugi. Ostala sta zveša svoji prvi sredini in spoznala, da kdor hoče pomagati hrvatskemu ljudstvu na roge, ne sme imeti pred očmi tisti „zapadnoevropski vzorec“, ki utegne dati Zagrebu nekaj luksuznih „zapadnoevropskih“ hotelov temveč mora vedeti in jasno razumeti, da hoče meščanska družba „voditelj“, medtem ko je treba zadružni družbi samo izvrševalca kolektivne volje.

Takrat je bilo na Hrvatskem 12 političnih strank. Radikalni hrvatski nacionalizem, ki so ga gojile nekatere skupine je izpodjedala kmečka agrarna kriza v zvezi z že omenjenim razpadanjem zadružnega ekonomskega sistema. Razcep v toliko strank je povzročila poleg navedenega tudi naraščajoča moč proletarijata (propadanje male obrti), pa tudi politika katoliške cerkve, ki je organizirala posebne katoliške stranke. Za zgodovino hrvatskega kmečkega gibanja je goovo zanimivo, da je v svojih začetkih uživalo moralno pomoč dra. Janeza Ev. Kreka.

Program stranke je l. 1904 sestavil Štefan Radić, končno formulacijo pa je izdelal Ante, ki je bil radi svoj visoke izobrazbe določen za profesorja na univerzi, kar so pa nasprotniki znali preprečiti.

Stranka se je sprva imenovala „Hrvatska pučka seljačka stranka“, po vojni „Hrvatska republikanska seljačka stranka“ in je bila izrazito razrednega značaja. Ime „kmečka stranka“ pomeni v političnem jeziku, da se mora na Hrvatskem popolnoma odstraniti uradniška, veleposestniška, „fiškalna“ in klerikalna vladavina, kar se more doseči edino s tem, da imajo v hrvatskem državnem zboru večino namesto advokatov, uradnikov, klerikov in velikašev ravno kmetje. Zato je bilo

treba misliti na izobrazbo najširših slojev. To nalogo je prevzel Ante Radić, ki je začel borbo za ustavne pravice, dobro se zavedajoč, da ni prosvete brez svobode (ravno nasprotno od Strossmajerja). Boril se je za kvaliteto somišljenikov in ne za kvantiteto. Oba Radića sta hotela, da ne bo gospodar hrvatskemu ljudstvu nihče drugi kot svobodni hrvatski kmet sam, združen s tistim delavstvom in meščanstvom, ki se zavedata, da je koren samo v kmečkem človeku. V svojih spisih sta počasi navajala javnost na to, da so sedaj na vrsti kmetje, ki prevzamejo oblast v svoje roke.

(Konec sledi).

I. Vrščaj.

Manjšinski kongresi

„Organizacijo zamenjujejo z živim, z življenjem. Organizacija je postala meščanski družbi nekak malik, bitje višje vrste. To bitje naj bi živelo avtonomno, s svojimi zapisanimi smernicami naj bi ljudi ugnalo, pa čeprav so ljudje usmerjeni bistveno drugače.“ (Ivo Grahor: Pogled na manjšinsko gibanje, Jadranski koledar 1936; Zagreb-Ljubljana, str. 40). S temi besedami je brez dvoma najbolj točno označen značaj manjšinskih kongresov, ki se vrše že od 1925 leta vsako leto v tem ali onem večjem evropskem središču. S temi besedami je tudi že označeno nasprotje, ki ga čutimo, ko zasledujemo delo manjšinskih kongresov in ko ga primerjamo z dejanskim stanjem in zahtevami manjšin, ki bi jih morala zastopati pred svetom njih skupna organizacija. Manjšinski kongresi so šli popolnoma svoja pota, kar bomo skušali podati iz poročil, ki jih je kongres stalno izdajal v brošurah po stenografskih zapisnikih ter jim verodostojnosti torej ni moči odrekati. (Naslov: Sitzungsbericht des Kongresses des organisierten nationalen Gruppen in den Staaten Europas, l...)

Prvi kongres, oziroma „Konferenca organiziranih narodnostnih skupin evropskih držav“ se je vršila 14. in 15. okt. l. 1925. v Ženevi. Delegati, katerih je bilo tedaj 51 in so zastopali različne narodnosti iz 14 evropskih držav, so prišli na to konferenco na povabilo pripravljalnega odbora. Toda že v tem povabilu, pa tudi v nadaljnjem se pokaže značilnost, ki jo opaziš na vseh bodočih kongresih: vsi, ki so prišli na konferenco in so se hoteli v bodoče udeleževati kongresov, so morali že preje pristati na nekak statut, ki je točno očrtal delokrog kongresov, preko katerega ne smejo iti. Tako se je zgodilo, da se je na kongresih od začetka govorilo le v okviru, ki ga je začrtala neka manjša skupina ljudi (inicijativo za kongrese so dali Nemci) in se celo o organizacijskih vprašanjih, ki so jih kasneje le točneje formulirali, ni smelo več govoriti na zborovanjih. V tem je tudi vzrok, da so pričeli kongresi hirati in izgubljati svoj pravi pomen ter so postali za večino, zlasti manjše narodnostne skupine celo škodljivi. Najvažnejša omejitev, iz katere so izvirale vse ostale, se glasi: „Pri prehodnih razgovorih, kakor tudi na posameznih kongresih ne bo dovoljeno razpravljati o vprašanjih, ki se tičejo položaja posameznih manjšin. Razpravljanja naj vsebujejo v glavnem le vprašanja, kako naj bi se doseglo na podlagi sedanjega položaja prijateljsko sožitje manjšine z večinskim narodom.“ Jasneje in točneje je označil omejitev predsednik vseh dosedanjih kongresov dr. Wilfan z besedami: „O mejah in spremembah mej se ne more govoriti. Mi iščemo rešitve v danih mejah. Rekel bi... da smo prav za prav element konservativnosti. Naši kongresi... so sredstvo, s katerimi bi se moglo sedanje stanje utrditi.“ (Sodobnost“, l. 1954. št. 4, str. 149). Na kongrese tudi niso bili pripuščeni delegati, ki so aktivno udeleženi v gibanju, ki se bori proti integriteti obstoječih držav. S temi omejitvami, ki jih je kongresu postavila manjša skupina ljudi in jih je morala večina sprejeti, je pričel in nadaljeval

Ta okolnost nam dovoljuje zamisel obsežnih načrtov gospodarske graditve v teh deželah“.

Mimogrede bodi rečeno, da se je Angliji zgodila podobna nezgoda z Japonsko, ki je v drugi polovici oktobra s pohodom na Kanton in Hankeu zadela v srce angleških interesov na Kitajskem. Saj je središče angleške trgovine, Hong-Kong, popolnoma odrezan od zaledja.

Kar se tiče Francije, jo je podpiranje zunanje reakcije, ki so ji ga vsilili skrajna notranja reakcija in odločilni angleški finančni krogi, oropalo najboljših zaveznice. Izgubila je češki del svojih utrd, za katere je žrtvovala 20 milijard frankov, izgubila je češki del svoje armade, izgubila je svojo privlačnost za vzhodno evropske države.

Te izgube in iz njih sledeča zaostritev evropskega položaja bodo radi tega vedno silneje občutili sami povzročitelji katastrofe — Anglija in Francija. Vzponredno se bo krepila opozicija clivedenski politiki obeh držav.

Že v toku same krize so tisti krogi, ki jim je kaj za ohranitev miru in za obstanek nacije, jeli v Angliji in v Franciji povzdigovati svoj glas. Daladierjeva vlada je bila ves čas v latentni krizi. Skupina Paul Reynaud je predsedniku nekajkrat grozila z demisijo. Podobno je ravnal načelnik generalnega štaba Gamelin.

Le temni vlogi zunanjega ministra Bonneta, ki je v odločilnih trenutkih ravnal proti izrecni volji večine ministrskega sveta in ga postavljajal pred najbolj neugodne „faits accomplis“ (kapitulacija Hodžine vlade), se mora Cliveden zahvaliti, da je vsa stvar sploh uspela. O vlogi Bonneta se radi tega razvema vedno ostrejša polemika, v kateri se poudarja njegova zveza z mednarodno banko Lazard Brothers, katere upravni svetnik, Pierre David-Weill (Bonnetov sorodnik) je obenem upravni svetnik Mexican Eagle Oil Co in Canadian Eagle Oil Co. Ti firmi pa sta pod kontrolo Royal Dutch Shell, katere navidezni vodja je znani Sir Henry Deterding, mojster reakcionarnih intrig (afera Kutjepov), dejanski gospodarji pa Armstrong Vickers; tu pa smo zopet pri Clivedencih.

Tudi v angleški vladi je vrelo v času krize in demisija mornariškega ministra Duff Cooperja je pokazala ostrost nasprotij. Napadi „mladih“ konservativcev, da ne govorimo o liberalno-labouristični opoziciji, niso bili nikdar tako rezki kot tik po Monakovem.

Iz vsega tega pa sledi, da Monakovo ni le izhodišče nadaljnega razpredanja nemškega vpliva, temveč obenem tudi izhodišče nove, širše, močnejše, na izkušnjah bogatejše in mednarodno solidarnost pravilneje razumevajoče linije miru.

Andrej Tratnik.

Obris hrvatskega političnega življenja

(Konec.)

Na prelomu stoletja je bil hrvatski državni zbor ves pisan tradicionalnih uniform fevdalnih, cerkvenih in posvetnih veledostojanstvenikov. Od navadnih smrtnikov so bili tu samo duhovniki, industrijalci, advokati in novinarji. Hrvatskega naroda je bilo takrat več kot 90% kmetov, vendar bi jih v saboru zaman iskal. Zato je hrvatska kmečka stranka nemudoma zahtevala spremembo družbenega reda in volilnega zakona — spremembi volilnega zakona se večina strank ni protivila — da bi namesto naroda v fraku zavladao ljudstvo. V programu stranke beremo, kaj je „ljudstvo“:

Ljudstvo pomeni ves narod najvišjih uradnikov, velikašev in kapitalistov. Kolikor imajo danes v napredni človeški družbi svojih pravic kmet, delavec in

meščan, so bile dosežene s pomočjo ljudske politike po dolgih in težkih borbah proti trojnemu zlu birokracije, oligarhije in plutokracije.

Bistvo „kmečke demokracije“ ni v tem, da je kmečka. Po vsem navedenem je jasno, da je ves poudarek na besedi demokracija. „Kmečka“ je zgolj zato, da jo je mogoče razlikovati od vsega tistega, kar se po „zapadnoevropskem vzorcu“ prodaja za demokracijo, ki pa ni nič drugega, kot buržoazna demokracija, ki ni dala tega, kar je obetala.

* * *

Cepprav je gibanje kmečko, je vendar opaziti na nekaterih vodilnih — dasi nereprezentativnih — mestih mestne ljudi, advokate, profesorje, industrijalce in pod. Ustroj stranke je danes hierarhičen. Stranka ima več samostojnih sekcij, ki imajo določen delokrog. Poleg političnega vodstva obstoje socialni, prosvetni in gospodarski odsek ter „kmečka zaščita“.

Gospodarski odsek predstavlja Gospodarska sloga, ustanovljena z namenom, da ščiti kmeta v ekonomskem pogledu pred pogubnimi posledicami zapadnoevropskega kapitalizma. Te zadruge (sestoji iz zadrug) varujejo interese agrarnega producenta.

Prosvetna organizacija je Seljaška sloga, ki ima nalogo, da se bori proti negativnim kulturnim vplivom zapadnoevropske civilizacije s tem, da propagira utrditev oziroma oživljenje avtohtone kulture hrvatskega kmeta. Ta organizacija vodi pod predsedstvom starega borca proti nepismenosti, Rudolfa Hercega, akcijo za odpravo te ljudske nadloge.

Socialni odsek vodi evidenco nezaposlenih in daje podpore. Fond za te namene črpa sredstva iz prostovoljnih prispevkov, katerih dajejo ameriški Hrvati velik del.

Četrta organizacija v okviru stranke je bila kmečka zaščita, katere naloga je bila, varovati vaško prebivalstvo pred roparji in tatovi. To je notranje ministrstvo prepovedalo.

Značilno svojstvo hrvatskega kmeta je nezaupljivost do gosposkih ljudi. Ta nezaupljivost in opreznost sta izvir razsodnosti; kadar pa kmetijski človek presodi, da govoriš resnico, da mu hočeš dobro, ti ostane zvest.

V svoji težnji, da koncentrira vse sile naroda in vse delovne sloje je organizirala Hrvatska seljačka stranka ali kratko HSS tudi delavstvo v posebnem Hrvatskem Radniškem Savezu, oziroma s kratico HRS (hrvatska delavska zveza). Kot delavska organizacija HSS-e je bil ustanovljen že davno pred petim majem petintridesetega leta in ponovno obujen v življenje, toda zaživel je šele s splošno narodno mobilizacijo za časa petomajskih volitev, ko se je združil ves narod, da odvrne nevarnost. Pokazal je pri tem zrelost kot dosedaj še nikdar v zgodovini.

Delavstvo, v ogromni večini organizirano v URSS-u (Ujedinjeni Radniški Sindikalni Savez), je v tej narodni borbi smatralo za svojo dolžnost, pristopiti v HRS, češ da se bo na ta način dosegel maksimum političnih uspehov, ako se vsi sloji strnejo v en narodni tabor. Zato ni nenaravni prirastek članstva v HRS-u posledica organizatoričnega dela, temveč ga je pripisati čisto politični konjunkturi.

V ilustracijo vsaj približnega razmerja sil navajam nekaj tipičnih podatkov in dogodkov, iz katerih se lahko neposredno razvidi ne samo moč enega in drugega, pač pa tudi razmere, v katerih se nahaja delavsko gibanje na Hrvatskem. Duga Resa je največja tekstilna tovarna na vsem Balkanu, ker zaposluje v primeru polne kapacitete nad 4000 delavcev. Ta tvornica je izključna domena URSS-a, kajti HRS nima tu niti omembe vredne skupine. Borba HRS-a proti URSS-u je krčevita

in ne izbira sredstev, da le vsaj malo zmanjša moč URSS-a. Volitve v obratna poverjeništa so tajna, namreč na papirju. Komisije, še iz časov visoke konjunktore HRS-a sestavljene iz pristašev HRS-a in neprijateljev URSS-a, zahtevajo, da vrneš URSS-ovo glasovnico. Sankcij imajo dovolj na razpolago, od odpusta do črtanja iz stranke. Borba proti takemu načinu se vodi večinoma z abstinenco, ki pa je dvoizen nož, ker pomaga kandidatom HRS-a do cenene zmage. Včasih se ubere proti URSS-u bolj uglajena taktika: v eni največjih zagrebških tovarn je komisija zaradi malenkostnih stilističnih vzrokov trikrat zaporedoma odbila kandidatno listo.

Ko je visoki val narodne borbe neposredno po petem maju petintridesetega leta uplahlil ter je bilo treba pristopiti k delu za strokovne koristi delavskih slojev je seveda število članstva HRS-a začelo padati. Člani, ki so se v imenu narodne borbe pridružili HRS-u, so zahtevali, da preide HRS v delavsko organizacijo sindikalističnega značaja, kar pa HRS nikdar ni bil niti ni imel ambicij za to. Številčna moč HRS-a bi se dala vsaj približno oceniti po blagajniškem poročilu na zadnjem kongresu, kjer je bilo ugotovljeno, da je plačalo članarino 10 do 12 tisoč članov. Ta ugotovitev je važna, ker se sicer splošno navaja število šestdesetih tisoč članov. Lani je HRS imel zborovanje, na katerem je bilo od 1500 prisotnih samo tretjina članov URSS-a, vendar pa sta gotovo več ko dve tretjini manifestirali za enotnost delavstva, da je moral sicer nerad, zabeležiti ta pojav tudi Hrvatski Dnevnik.

Moč URSS-a se lahko razvidi iz lanskega zborovanja julija meseca v Zagrebu, kjer je bilo v največji dvorani zbranih desetstisoč ljudi, izključno zagrebških delavcev, privatnih nameščencev in obrtnikov. Po številu prisotnih je bilo to zborovanje od prevrata sem največje. HRS se je s svoje strani potrudil, organizirati shod stavbincev, na katerega so prišli tudi nestavbinci, da za vsak primer oni vodijo shod. Na tem shodu je bilo dvestopetdeset ljudi, obenem so vodili protipropagando, naj se URSS-ovega zbora nihče ne udeleži. Vsa nadaljnja zborovanja so bila prepovedana.

HRS počasi pa stalno nazaduje, zlasti od nastopa Jugorasa, pa tudi zaradi smotnega URSS-ovega dela. Hkrati prihaja tudi že med funkcionarje HRS-a do izraza težnja, ki med delavstvom ni nikdar zamrla, težnja po enotnem nastopu vsega hrvatskega delavstva.

Navzlic temu, da so se grupirali delavski sloji v vrstah HRS-a na škodo URSS-a, je treba poudariti resnico, da ni mogoče zabeležiti ves čas od 5. V. 1935., ko je število članstva v HRS-u naraslo, niti ene dobe, v kateri bi članstvo URSS-a številčno padlo; nasprotno se opaža ves ta čas stalen porast, čeprav ni HRS v svoji borbi proti URSS-u osamljen.

Ker se nekateri pojavi na podrčju Bosne-Hercegovine razlikujejo od onih v banski Hrvatski, je potrebno opisati še tamkajšnje razmere, kolikor je nujno potrebno za presojo današnjega položaja.

Hrvatska inteligenca je v Bosni-Hercegovini brez izjeme na strani ljudskega gibanja in sicer iz čisto praktičnega vzroka. Znala si je namreč priboriti izključno vsa mesta v stranki, da je vodstvo stranke in gibanja popolnoma v rokah meščanstva. Odtod pojav, da je mnogo okrajev, kjer so poslanci HSS slepo in poslušno orodje velikih in srednjih kmetov ter mestnih, dobro situiranih krogov. Zato ni nič nenavadnega, če ni Gospodarska Sloga v Bosni-Hercegovini tako dobro organizirana kot v banski Hrvatski, saj imajo prvo besedo meščanski sloji, torej konzumenti, ne pa producenti kot drugod.

Muslimansko prebivalstvo je v ogromni večini v taboru jugoslovanske radikalne skupnosti.

Ko je bilo treba rešiti vidovdansko ustavo, so njegovi glasovi izglasovali ustavo. Za proiuluslugo je vlada likvidirala agrarno reformo v Bosni in Hercegovini. Begi so dobili odškodnino za svoja veleposestva izplačano polovico v denarju, polovico pa v obligacijah. Prejeli so 60 milijonov takoj v denarju, a ostalih 65 milijonov v denarju in 130 milijonov v državnih obligacijah pozneje. S tem denarjem je bil kupljen centralizem vidovdanske ustave.

Bosanske zemlje je bilo razdeljene (pri nas in na Hrvaškem ustreza ta razdelitev oni iz leta 1848.) 400.000 ha na 55.000 družin, povprečno torej 73 ha na eno gospodarstvo; še prej pa je postalo 113.000 družin svobodnih lastnikov na 566.000 ha zemlje (povprečno 5 ha na gospodarstvo). Posestne razmere so bile po izvršeni agrarni reformi ugodnejše od onih v banski Hrvatski.

Navzlic veliki razgibanosti v Bosni in Hercegovini dobi človek vtis, da je politična situacija bolj nejasna kot drugod. Gotovo ni eden zadnjih vzrokov dejstvo, da je bosanski kmet na nižji kulturni stopnji, kar je posledica bosanskega fevdalizma, ki ni bil likvidiran že leta 1848., kakor drugod, pač pa šele 1919. Odtod manjša politična zavest. Poleg vsega je še vprašanje nacionalnosti, ki je za tujca silno kompliciran problem, ker ni enotnega kriterija, po katerem bi mogel takoj presoditi, kdo je Srb in kdo Hrvat. V celotnem je Srbov 40%, ostali so Hrvati, katoliki in muslimani. Antagonizmi so zelo pogosto omejeni na versko pripadnost; razčiščenje je prineslo šele zadnjih nekaj desetletij, ko premaguje hrvatska narodna zavest občutek regionalizma. Kulturno izobraževanje v Bosni-Hercegovini je delo treh organizacij: Seljačke Sloge (poleg izrazito katoliškega „Napredka“), srbske „Prosvete“ in muslimanskega „Gajreta“ z Vakufom.

Izrekati končno sodbo o položaju v Bosni-Hercegovini je danes praktično nemogoče.

Bistvenih sprememb v hrvatskem kmečkem gibanju od leta 1935. dalje ni in tudi za bodoče vse kaže, da bo še vedno odločilna narodna borba za samoodločbo, enakopravnost in socialno pravico. V tem so si vse skupine, ki sestavljajo hrvatsko ljudsko gibanje povsem edine.

Za hrvatsko kmečko gibanje dela brez dvoma tudi čas. Kdor bi postal nestrpen, naj se spomni, da ni vedno kriv tisti, ki molči. Nadalje da vodstvo nima za seboj samo ene skupine ter mora koordinirati njihovo aktivnost. Posledica je često seveda prav medla modifikacija.

Ko ugotavljam dejstvo, da se je vodstvo, točneje aparat vodstva, oddaljilo od prvotne Radićeve koncepcije ne mislim s tem, da je treba ceniti celotno gibanje s tega vidika. Še daleč ne. Hrvatsvo je v resnici razdvojeno, ali, in to je treba naglasiti, samo na znotraj. Nazven pa je trdno in enotno, kar je ena temeljnih značilnosti ekonomsko in politično razvitega naroda. Saj ta borba ni od včeraj. Hrvatje se borijo že nekaj stoletij za svojo narodno svobodo in samostojnost. Hrvatsko kmečko gibanje je dalo hrvatski narodni borbi za svobodo in samostojnost stvarno vsebino. Za Hrvate ni razlike med nacionalnim vprašanjem in njegovo socialno in ekonomsko vsebino. Zato se bori hrvatski narod za svobodno Hrvatsko, da bi uresničil kmečko pravico. Življenjska potreba kmeta je, da premaga vladajoče sile kapitalistične civilizacije in da preuredi družbeni red po svoji zamisli in po svojih interesih. Z drugimi besedami, da ustvari kmečko državo, v kateri se bodo vsi družbeni sloji ravnali po življenju in potrebah kmečkega naroda.

Ideje francoske revolucije so popolnoma v skladu s nazori hrvatskega kmeta, ki je v teku stoletij živel ekonomsko organiziran v zadrugah, v ustanovah popolne ekonomske, politične in družbene enakosti. Na temelju idej francoske revolucije,

ki sicer ni našla poti do hrvatske vasi, pač pa je imela sorodna stremljenja v avtohtonem svetovnem nazoru hrvatskega kmeta, se je razvijalo hrvatsko kmečko gibanje, ki je strnilo vse hrvatstvo v eno duhovno celoto in je zaradi svojih liberalnih in demokratskih nazorov pozitivno vplivalo tudi na sosede.

V obliki hrvatskega kmečkega gibanja so vstopili Hrvatje v zaključno stopnjo borbe za doseg svojih političnih in socialnih pravic. Od činiteljev, ki odločajo v politiki srednjeevropskih, sredozemeljskih in balkanskih držav, je odvisno, če se bo ta borba v tem delu Evrope odigrala z večjimi ali manjšimi pretreslaji.

I. Vrščaj.

Uporabljena literatura:

Tomašić, Društveni razvitak Hrvata,
Tomašić, Politički razvitak Hrvata,
Maček, Bit hrvatskog seljačkog pokreta,
Kos, Zgodovina Slovencev,
Hrv. Matica, Spomenica Eugena Kvaternika princu Žeromskome,
Zoričić, Gospodarstva u Hrvatskoj i Slavoniji,
Ivšić, Problem seljačke svojine,
Kosić, Agrarna politika,
Bičanić, Kako živi narod,
Bičanić, Agrarna kriza u Hrvatskoj,
Antuna Radića Djela,
Božićnica 1923.
Vođa govori, 1936.

Likovna umetnost

Oko in razum

(Nadaljevanje članka „O živi umetnosti“.)

Slikarska revolucija, o kateri smo govorili v prejšnjem poglavju, je postavila na glavo utrjena pravila o lepem in dobrem v likovni umetnosti in poudarila tudi slikarjevo osebnost. Zato je bilo pričakovati, da se bo spremenil ne le skupni izraz likovne umetnosti dobe, temveč da se bo razbil v več obrazov, ki so imeli in imajo le eno skupno črto, namreč iskanje rešitve likovnih prvin; poti pa, po katerih se umetniki bližajo tem dognanjem, so osebno različne in svojstvene, utemeljene z umetnikovim značajem, njegovim svetovnim nazorom, okoljem in poudarkom, ki ga daje posameznim likovnim prvinam. Od te dobe dalje ne moremo več govoriti o premočrtnem časovnem razvoju, ki je bil svojstven vsem dobam normativne likovne umetnosti, ko so se razlikovale šole le po obdelavi postranskih likovnih vprašanjih, ki se niso dotikala slikarskih prvin. Sedaj pa je nastal dvojen razvoj: Poleg napredka v časovno globino se je razširil razvoj v istodobnost po različnem pojmovanju važnosti posameznih likovnih prvin. Vsa ta močno si nasprotujoča gledanja so istočasna in po svoje enako upravičena. Zato jih ni mogoče nizati zaporedno kakor so nanizane starejše slikarske šole, in ne gre po delih časovno omejevati umetnike, ker so nekateri poznejši slikarji v premočrtnem razvoju k začetnikom žive umetnosti, medtem ko so drugi že takoj ob nastopu v skoku prešli generacije in vrgli daljše in silnejše žarke svojega jaza v globine časa. Na razvoj moderne in žive umetnosti moramo gledati mozaično; le s sestavljanjem drobcev,